Libertas hominis est sicut libertas avis in cavea

Svoboda člověka je jako svoboda ptáka v kleci.

Filip Rousek

Leden 2026

1 Úvod: Avis in cavea

Dle Listiny základních práv a svobod České republiky je svoboda, respektive jednotlivé svobody, definována jako „nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné“[2]. Svoboda je zde představena jako základní vlastnost lidské existence, která náleží každému člověku bez ohledu na okolnosti. Otázkou je, je-li možné svobodu skutečně garantovat prostřednictvím právního textu.

Svoboda se tehdy stává souborem vymezených práv, jejichž hranice jsou určeny zákonem a jeho výkladem. Takto pojatá svoboda je sice chráněna, avšak zároveň uzavřena do přesně stanoveného rámce. Člověk se v tomto rámci může pohybovat, ale pouze do té míry, do jaké mu to struktura systému dovoluje.

Tento stav lze přirovnat k ptákovi v kleci. Pták má prostor k pohybu, může se přesouvat, roztáhnout křídla, ba dokonce vzlétnout, avšak vždy jen v hranicích, které mu klec vymezuje. Jeho svoboda je reálná, ale omezená. Klec může být prostorná, bezpečná a komfortní, přesto zůstává klecí. Stejně tak může být i svoboda garantovaná systémem skutečná, ale ne nutně úplná.

Zvláště problematickým se tento obraz stává ve chvíli, kdy pták nepoznal jiný stav než život v kleci. V takovém případě přestává být hranice vnímána jako omezení a stává se přirozeným rámcem existence. Svoboda pak není chápána jako možnost letu, nýbrž jako možnost pohybu uvnitř klece.

Moderní společnost se často definuje jako prostor svobody. Disponujeme širokým spektrem práv, možností volby a rozhodnutí. Můžeme si zvolit své povolání, názory, životní styl či politické postoje. Tyto možnosti však existují vždy v rámci určitých struktur (ekonomických, právních i kulturních), které předurčují, jaké volby jsou skutečně dostupné.

Jedinec je povzbuzován k tomu, aby činil rozhodnutí, avšak jen v mezích toho, co je považováno za přijatelné, racionální či legitimní. To, co leží mimo tyto hranice, je označováno za nereálné, nebezpečné nebo nepřípustné.

V tomto kontextu se klec stává neviditelnou. Není tvořena fyzickými mřížemi, nýbrž normami, očekáváními a vnitřně přijatými omezeními. Člověk se tak může považovat za svobodného, aniž by si uvědomoval, že samotné pole jeho svobody je předem vymezeno. Otázka svobody se proto neomezuje pouze na to, zda se můžeme pohybovat, ale spíše na to, kdo určuje hranice tohoto pohybu.

Je svoboda definována a garantována systémem skutečně svobodou, nebo pouze její regulovanou podobou.

2 Homo est creatura indeterminata

Citát Johanna Amose Komenského „*Homo est creatura indeterminata, quae in infinito infinite seipsam agens*“[1] vyjadřuje pojetí člověka jako bytosti, která není předem hotová ani definitivně určená. Člověk je zde chápán jako otevřený proces neustálého sebetvoření. Právě tato neukončenost lidské existence představuje jeden ze základních předpokladů svobody.

Neurčitost člověka však bývá často vnímána jako problém. Společnost se ji snaží překonat skrze jasné definice rolí, pravidel a očekávání, která mají lidské jednání učinit předvídatelným a kontrolovatelným. Člověk je zařazován do kategorií jako občan, pracovník, student, spotřebitel; každá z těchto rolí s sebou nese soubor implicitních i explicitních povinností. Tímto způsobem se neurčitá bytost postupně stává bytostí určovanou.

Takové určení však naráží na samotnou podstatu člověka. Pokud je lidská existence v jádru proměnlivá a otevřená, pak jakýkoli pokus o její definitivní vymezení musí nutně selhat. Člověk se neustále vyvíjí v čase, v reakcích na své zkušenosti i ve vztazích k ostatním. Svoboda zde nespočívá v možnosti volby mezi předem danými možnostmi, ale v možnosti tyto možnosti vytvářet, měnit či odmítat.

Komenského pojetí člověka jako bytosti jednající „v nekonečnu nekonečně“ poukazuje také na kreativní rozměr lidské existence. Člověk není pouhým vykonavatelem předepsaných rolí, ale aktivním tvůrcem vlastního života. Tento tvořivý aspekt je však neslučitelný s rigidními strukturami, které předpokládají stabilitu, opakovatelnost a poslušnost.

Z tohoto napětí vyplývá zásadní rozpor mezi člověkem a systémem. Zatímco člověk je dynamický a proměnlivý, systém musí být nutně statický, aby mohl fungovat. Čím více se systém snaží člověka „osvobodit“ prostřednictvím pevně stanovených pravidel, tím více riskuje, že potlačí právě onu neurčitost, která svobodu umožňuje.

Svoboda člověka tak není stavem, kterého by bylo možné jednou dosáhnout a následně jej zachovat. Je to proces neustálého rozhodování, přehodnocování a překračování vlastních hranic. Člověk jako *creatura indeterminata* nemůže být skutečně svobodný v rámci definitivně uzavřeného řádu, jelikož jeho samotná podstata spočívá v otevřenosti vůči změně.

Tato skutečnost staví před moderní společnost zásadní otázku: lze vůbec vytvořit systém, který by respektoval neurčitost lidské existence, aniž by ji zároveň omezoval?

3 Systema ut cavea

Systémy, které strukturovaně uspořádávají lidskou společnost, nevznikají nahodile. Jsou odpovědí na nejistotu, chaos a nepředvídatelnost lidského jednání. Jejich cílem je vytvořit řád, který umožní soužití, ochranu a stabilitu. V tomto smyslu nejsou systémy samy o sobě zlem; naopak často vznikají z emancipačních snah a z potřeby zajistit základní podmínky lidské důstojnosti.

Problém však nastává ve chvíli, kdy se systém začne považovat za nezbytný a neměnný rámec lidské existence. Aby mohl plnit svou funkci, musí redukovat složitost reality na soubor pravidel, kategorií a procesů. Člověk se tak stává objektem správy, nikoli jednání. To, co bylo původně prostředkem k ochraně svobody, se postupně proměňuje v nástroj její regulace.

Jak už bylo zmíněno v sekci 1, důležitým rysem této klece je její neviditelnost. Na rozdíl od fyzického vězení nejsou její mříže zřejmé. Jsou tvořeny právními normami, ekonomickými nutnostmi a společenskými očekáváními, které jedinec postupně internalizuje. Člověk se tak často neřídí pouze vnějšími pravidly, ale i vlastními představami o tom, co je „správné“, „rozumné“ či „možné“. Klec se přesouvá z vnějšího světa do nitra jednotlivce.

Systém navíc není schopen reflektovat individuální neurčitost člověka, o níž hovoří Komenský. Aby zůstal funkční, vyžaduje stabilitu a předvídatelnost. Čím je společnost složitější, tím více pravidel potřebuje, a tím menší prostor ponechává pro odchylku. Svoboda se tak stává výjimkou, nikoli normou, a musí být neustále ospravedlňována.

Zásadním momentem je okamžik, kdy se systém začne chránit sám před sebou. Místo aby sloužil lidem, začíná sloužit vlastní reprodukci. Kritika systému je vnímána jako ohrožení řádu, nikoli jako snaha o jeho zlepšení. V tomto bodě se klec uzavírá: ne proto, že by se zmenšil prostor, ale proto, že zmizela možnost jej zpochybnit.

Systema ut cavea tak neoznačuje systém jako absolutní zlo, nýbrž jako strukturu, která se svou povahou dostává do rozporu s neurčitou a dynamickou podstatou člověka. Svoboda, která je v takovém systému možná, je vždy svobodou podmíněnou. Je to svoboda pohybu uvnitř klece, nikoli svoboda letu.

Tato skutečnost vede k nutnosti zpochybnit předpoklad, že svobodu lze jednou provždy zakotvit do institucionální podoby. Pokud se systém stane konečným garantem svobody, přestává být otevřený změně a postupně se proměňuje v překážku lidské emancipace. Tím se otevírá otázka časové omezenosti každého řádu.

4 Transitorietas omnis ordinis

Každý společenský řád vzniká v určitém historickém kontextu jako odpověď na konkrétní problémy své doby. To, co je v jednom okamžiku vnímáno jako osvobozující a nezbytné, může v jiném čase působit jako omezující a nefunkční. Žádný systém proto nelze považovat za univerzální či nadčasový; jeho platnost je vždy podmíněna okolnostmi, z nichž vzešel.

Historie lidských společností ukazuje, že systémy často vznikají jako reakce na útlak nebo chaos. Revoluční myšlenky, které slibují rovnost a svobodu, se postupně institucionalizují, aby mohly být udrženy a spravovány. Jakmile se osvobozující principy stanou pevnou strukturou, začnou omezovat právě tu dynamiku, z níž původně vzešly.

Přechod od emancipace k omezení není náhlý, ale postupný. Pravidla, která měla chránit, se rozmnožují a zpřesňují. Výjimky jsou postupně vylučovány a odchylky chápány jako hrozba stability. Systém, jenž kdysi sloužil člověku, začíná vyžadovat, aby se člověk přizpůsobil jemu. Svoboda se tak mění v privilegium, které musí být obhajováno v rámci platného řádu.

Zásadním rysem tohoto vývoje je neschopnost systému reflektovat vlastní konečnost. Každý řád předpokládá své trvání, neboť jeho legitimita je s tímto předpokladem úzce spojena. Přiznání dočasnosti by znamenalo přiznání vlastní nedokonalosti. Proto se systém brání změně, i když se jeho původní funkce vyčerpala. To, co mělo být prostředkem, se stává překážkou.

V této fázi přestává být systém nástrojem lidské emancipace a začíná fungovat jako mechanismus konzervace. Nechrání již svobodu, ale stabilitu samotného řádu. *Transitorietas omnis ordinis* tak neoznačuje pouze faktickou proměnlivost společenských systémů, ale i jejich vnitřní rozpor. Řád, který se snaží popřít svou dočasnost, nutně selhává ve vztahu k člověku jako *creatura indeterminata*. Svoboda, která je vázána na neměnný systém, se stává historicky vyčerpanou a postupně ztrácí svůj emancipující potenciál.

Uvědomění si této přechodnosti vede k zásadní otázce: pokud žádný řád nemůže být definitivním garantem svobody, kdo nebo co o ní v daném okamžiku rozhoduje?

5 Quis de libertate mea constituit?

Pokud žádný společenský řád nemůže být trvalým garantem svobody, vyvstává otázka, kdo nebo co o svobodě jednotlivce v daném okamžiku skutečně rozhoduje. Odpověď se na první pohled zdá být zřejmá: jsou to instituce, zákony a autority, které formálně určují hranice dovoleného a zakázaného. Tato odpověď je však pouze částečná.

Viditelná moc se projevuje prostřednictvím státu, právního systému a jeho donucovacích mechanismů. Zákon vymezuje rámec jednání a stanovuje sankce za jeho překročení. V tomto smyslu je svoboda vždy svobodou podmíněnou: existuje jen do té míry, do jaké není v rozporu s platným řádem. Takto pojatá svoboda je srozumitelná, avšak omezená, neboť předpokládá, že legitimita rozhodování je soustředěna mimo jednotlivce.

K těmto vnějším faktorům se přidávají společenské normy a očekávání, která určují, co je považováno za přijatelné, úspěšné či žádoucí. Jedinec se jim přizpůsobuje nejen ze strachu ze sankcí, ale i z potřeby uznání a sounáležitosti. Svoboda je tak regulována nejen shora, ale i horizontálně, prostřednictvím vztahů mezi lidmi.

Zásadní roli v tomto procesu hraje internalizace moci. Člověk si postupně osvojuje pravidla systému natolik, že je přestává vnímat jako vnější omezení. Rozhodnutí, která činí, se mu jeví jako svobodná, přestože jsou formována strukturami, jež nebyly jeho vlastní volbou. V tomto bodě se otázka moci přesouvá z roviny vnější kontroly do roviny sebekontroly.

Nelze však opomenout ani spoluúčast jednotlivce na tomto uspořádání. Přijetí systému, rezignace na jeho zpochybnění a výměna autonomie za pohodlí představují aktivní, byť často nevědomá rozhodnutí. Svoboda není pouze omezována, ale také dobrovolně opouštěna, zejména tehdy, když s sebou nese nejistotu a odpovědnost.

Otázka „kdo rozhoduje o mé svobodě“ tak nemá jednoznačnou odpověď. Rozhodování je rozptýleno mezi instituce, ekonomické struktury, společenské vztahy i samotného jednotlivce. Právě tato rozptýlenost činí svobodu obtížně uchopitelnou a zároveň zranitelnou.

Pokud má mít svoboda smysl v kontextu člověka jako *creatura indeterminata*, nelze ji chápat pouze jako něco, o čem rozhodují druzí. Vzniká tak nutnost obrátit otázku jiným směrem: nikoli kdo o mé svobodě rozhoduje, ale jakým způsobem se na tomto rozhodování mohu podílet.

6 Quomodo de libertate mea decernam?

Otázka svobody nemůže zůstat pouze u analýzy vnějších struktur a mechanismů moci. Pokud je člověk skutečně bytostí neurčitou a otevřenou, pak svoboda není něčím, o čem se pouze rozhoduje mimo něj, ale něčím, na čem se musí aktivně podílet. Rozhodování o vlastní svobodě se tak neodehrává jednorázově, nýbrž jako trvalý proces.

Zásadním předpokladem tohoto procesu je přijetí odpovědnosti. Svoboda, která není spojena s odpovědností, se snadno redukuje na pouhou možnost volby bez důsledků. Taková svoboda je pohodlná, avšak povrchní. Skutečná svoboda naopak zahrnuje vědomí následků vlastního jednání, nejistotu a riziko omylu. Rozhodnout se svobodně znamená přijmout možnost, že zvolené jednání nebude úspěšné ani společensky schválené.

Rozhodování o vlastní svobodě však nelze chápat jako čistě individuální akt. Člověk neexistuje izolovaně, ale vždy ve vztazích k druhým. Svoboda jednoho se uskutečňuje v prostoru, který sdílí s ostatními, a je neoddělitelně spojena se svobodou druhých. Pokud má být svoboda více než pouhým privilegiem silnějších, musí být založena na vzájemnosti a solidaritě.

V tomto smyslu nelze svobodu ztotožnit s absencí všech omezení. Jde spíše o odmítnutí hierarchických vztahů, v nichž je rozhodování soustředěno do rukou několika málo aktérů, zatímco ostatní jsou redukováni na vykonavatele cizí vůle. Rozhodování o svobodě se pak přesouvá od centrální autority k horizontálním vztahům mezi jednotlivci.

Rozhodovat o své svobodě tak neznamená odmítnout veškerý řád, ale odmítnout jeho absolutizaci. Znamená to být připraven podílet se na utváření pravidel, která nejsou vnucena shora, nýbrž vznikají ze společné zkušenosti a potřeb. Svoboda zde není cílem, kterého by bylo možné dosáhnout, ale způsobem bytí, který je nutné neustále znovu potvrzovat.

Tím se uzavírá kruh, jenž začal metaforou ptáka v kleci. Pokud má být klec skutečně otevřena, nestačí odstranit její mříže. Je třeba změnit samotný vztah člověka k prostoru, v němž se pohybuje, a k lidem, s nimiž jej sdílí.

7 Závěr: Carcere aperto?

Tento esej vycházel z metafory ptáka v kleci jako obrazu svobody, která je umožněna, avšak zároveň vymezena. Svobody garantované moderní společností byly chápány jako formálně zajištěné, avšak nutně omezené rámcem systému, jenž je definuje. Již v úvodu se ukázalo, že svoboda, která je plně vymezena právním či institucionálním řádem, zůstává svobodou podmíněnou.

Komenského pojetí člověka jako *creatura indeterminata*[1] nabídlo filosofický základ této kritiky. Člověk jako bytost nehotová, proměnlivá a otevřená změně nemůže být plně uchopen statickým systémem. Každý pokus o definitivní určení lidské existence tak nutně naráží na rozpor mezi živou realitou člověka a potřebou řádu po stabilitě a předvídatelnosti.

V kapitole 3 *Systema ut cavea* byl systém popsán jako struktura, která se svou povahou dostává do konfliktu se svobodou. Systémy vznikají z emancipujících snah, avšak jejich nutná tendence k sebezachování vede postupně k omezení prostoru, v němž se může lidská svoboda skutečně uskutečňovat. Tento rozpor se prohlubuje s časem, jak bylo ukázáno v kapitole 4 *Transitorietas omnis ordinis*. Každý řád je historicky podmíněný a dočasný.

Otázka svobody se tak nemohla omezit pouze na kritiku vnější moci. Kapitoly věnované rozhodování o svobodě ukázaly, že svoboda je zároveň omezována i opouštěna skrze internalizaci pravidel, pohodlí a rezignaci na odpovědnost. Svoboda není pouze potlačována, ale často i delegována — na instituce, autority a abstraktní systémy, které slibují stabilitu výměnou za poslušnost.

Z toho vyplývá politicko-filozofický závěr této práce: svoboda nemůže být definitivně zajištěna žádným centrálním řádem ani hierarchickou strukturou. Pokud má být svoboda slučitelná s neurčitou podstatou člověka, musí být chápána jako proces společného utváření podmínek existence, založený na odpovědnosti, solidaritě a odmítnutí nadvlády. Svoboda jednoho zde není v protikladu ke svobodě druhého, nýbrž jejím předpokladem.

Svoboda tedy nezačíná odstraněním všech hranic, ale zpochybněním jejich absolutnosti. Není stavem, jehož by bylo možné jednou dosáhnout, nýbrž neustálým pohybem, v němž člověk spolu s druhými překračuje řády, které jej přestaly osvobozovat. V tomto smyslu není svoboda ptáka v kleci skutečnou svobodou — skutečná svoboda začíná až ve chvíli, kdy je let znovu možný.

Bibliografie

[1] Jan Čížek. "Filosoficko-teologická koncepce člověka v Komenského Konsultaci [The Philosophical-Theological Concept of Man in Comenius's Consultatio Catholica]". In: *Studia Comeniana et historica* 44.91–92 (2014), s. 31–64. URL: https://www.academia.edu/17809032/Filosoficko_teologick%C3%A1_koncepce_%C4%8Dlov%C4%9Bka_v_Komensk%C3%A9ho_Konsultaci_The_Philosophical_theological_Concept_of_Man_in_Comenius_s_Consultatio_Catholica_.

[2] *Listina základních práv a svobod. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb.* Praha, 1993.